

Warszawa, 24 września 1999 r.

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

RPO/319969/99/IV/DC

Trybunał Konstytucyjny
Warszawa

Wniosek
Rzecznika Praw Obywatelskich

Na podstawie art. 191 ust. 1 pkt 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483), art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. Nr 102, poz. 643) oraz art. 16 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 1991 r. Nr 109, poz. 471 ze zm.)

wnoszę o

stwierdzenie niezgodności art. 1058, art. 1059, art. 1060, art. 1062, art. 1063, art. 1064, art. 1066, art. 1079, art. 1081, art. 1082, art. 1086 i art. 1087 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.) z art. 64 ust. 1 i 2 w zw. z art. 21 ust. 1 oraz art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Uzasadnienie

I. Tytuł X księgi IV Kodeksu cywilnego zawiera przepisy szczególne o dziedziczeniu ustawowym gospodarstw rolnych i wkładów gruntowych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Przepisy te nie traktują spadku jako jednolitej masy majątkowej przechodzącej w drodze sukcesji uniwersalnej na spadkobierców. Gospodarstwo rolne (wkład gruntowy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej) stanowi mianowicie odrębną masę majątkową której porządek dziedziczenia może, ale nie musi być identyczny z losami pozostałej masy spadkowej. Zasada ta znajduje swój wyraz m. in. w art. 1058 i art. 1066 K.c. Wedle tego ostatniego przepisu „w stwierdzeniu nabycia spadku wymienia się osobno spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne oraz ich udziały w tym gospodarstwie.” To samo dotyczy wkładów gruntowych (art. 1086 K.c.).

Zgodnie z art. 1059 K.c. spadkobiercy dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne, jeżeli w chwili otwarcia spadku:

- 1) stale pracują bezpośrednio przy produkcji rolnej albo
- 2) mają przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji rolnej albo
- 3) są małoletni bądź też pobierają naukę zawodu lub uczęszczają do szkół albo
- 4) są trwale niezdolni do pracy.

Odpowiednik tego przepisu, jeśli chodzi o dziedziczenie wkładów gruntowych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych (art. 1087 K.c), uznaje za zdolnych do dziedziczenia wkładów osoby odpowiadające cechom wymienionym w pkt 3 i 4 art. 1059 K.c, a ponadto spadkobierców, którzy są członkami danej spółdzielni. W przypadku braku tych ostatnich wkład dziedziczą również spadkobiercy, którzy pracują w gospodarstwie rolnym spółdzielni albo w ciągu sześciu miesięcy od otwarcia spadku zostaną członkami tej spółdzielni (art. 1087 § 2 K.c).

Przyczyną wprowadzenia odmiennych zasad dziedziczenia gospodarstw rolnych była chęć realizacji postulatu, że ziemia powinna znajdować się w rękach pracujących rolników, mających określone kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego, traktowanego jako warsztat pracy. Szczególny porządek dziedziczenia gospodarstw rolnych miał służyć także ochronie takiego warsztatu pracy (por. np. A.

Stelmachowski, B. Zdziennicki: *Prawo rolne*, Warszawa 1987, str. 235). Odstąpiono więc (już w ustawie z dnia 29.06.1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych - Dz.U. nr 28, poz. 168 - recypowanej następnie do Kodeksu cywilnego) od zasady równości praw majątkowych wszystkich spadkobierców, aby realizować określone cele polityki rolnej. Jednym z takich celów było - jeśli chodzi o dziedziczenie wkładów gruntowych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych - wzmożenie ochrony własności spółdzielczej, kosztem słabszej ochrony własności indywidualnej. Treść art. 1087 § 1 pkt 1 i § 2 K.c. zakłada bowiem, że wkład gruntowy odziedziczą przede wszystkim ci spośród spadkobierców, którzy już są lub w ciągu sześciu miesięcy zostaną członkami spółdzielni, albo też ci, którzy pracują w jej gospodarstwie rolnym.

Niewielkie złagodzenie tych zasad było konsekwencją sposobu regulacji praw osób małoletnich, uczących się i trwale niezdolnych do pracy.

Dla uzasadnienia tych rozwiązań powoływano się na Konstytucję PRL z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.), której art. 15 pkt 3 (w brzmieniu nadanym mu przez art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 20.07.1983 r. o zmianie Konstytucji PRL - Dz.U. Nr 39, poz. 175) stanowił, że państwo „w trosce o wyżywienie narodu otacza opieką indywidualne rodzinne gospodarstwa rolne pracujących chłopów, gwarantuje trwałość tych gospodarstw” oraz „udziela poparcia i pomocy (...) rolniczym spółdzielniom produkcyjnym” (art. 15 pkt 4), zaś art. 17 stanowił, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje i ochrania na podstawie obowiązujących ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów”.

II. W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich ograniczenie prawa dziedziczenia ustawowego gospodarstw rolnych i wkładów gruntowych w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych w stosunku do osób nie wymienionych w powołanych wyżej przepisach kodeksu cywilnego nie da się pogodzić z przepisami Konstytucji R.P. z dnia 2 kwietnia 1997 r. Art. 21 ust. 1 Konstytucji stanowi, że Rzeczpospolita Polska chroni prawo dziedziczenia. Zasada ta znalazła potwierdzenie w art. 64 ust. 2

Konstytucji, który to przepis wyjaśnia dodatkowo, że prawo dziedziczenia podlega równej dla wszystkich ochronie prawnej. Wykładając art. 64 Konstytucji Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 25.02.1999 r. sygn. akt K 23/98 (OTK 1999/2/25) nawiązał do tego sformułowania i stwierdził, że wszystkie prawa majątkowe, w tym prawo własności i dziedziczenia, podlegają ochronie i że ochrona ta ma być „równa dla wszystkich”, a więc nie może być różnicowana z uwagi na charakter podmiotu danego prawa.

Z omawianego wyroku można w każdym razie wyprowadzić wniosek, że nie daje się pogodzić z Konstytucją ograniczenie prawa dziedziczenia ze względu na szczególne cechy spadkobierców, a zatem także takie, jak kwalifikacje teoretyczne lub praktyczne do prowadzenia gospodarstwa rolnego, członkostwo w spółdzielni, wiek i zdolność do pracy. Trybunał Konstytucyjny zajmował się w powołanym orzeczeniu problemem dziedziczenia prawa do lokalu w spółdzielni mieszkaniowej. Argumentację tę odnieść jednak należy w tym samym stopniu do dziedziczenia innych przedmiotów wchodzących w skład spadku.

III. Prawo dziedziczenia nie ma charakteru absolutnego. Może być ono ograniczone, jednak tylko w przypadkach wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Katalog tych przypadków ma charakter zamknięty i nie może być interpretowany rozszerzająco. Prawo dziedziczenia mogłoby być zatem ograniczone jedynie wówczas, gdyby było to konieczne dla bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Żadna z tych przesłanek nie uzasadnia ograniczenia dziedziczenia gospodarstwa rolnego lub wkładu gruntowego w rolniczej spółdzielni produkcyjnej do osób wymienionych w art. 1059 i art. 1087 K.c. Żaden z istotnych elementów dobra wspólnego, o którym mówi art. 31 ust. 3 Konstytucji, nie byłby bowiem zagrożony, gdyby ustawowe dziedziczenie gospodarstw rolnych (wkładów gruntowych) odbywało się na zasadach ogólnych.

IV. W skrajnym przypadku, gdy gospodarstwo rolne (wkład gruntowy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej) wyczerpuje całość spadku, spadkobierca, który nie posiada kwalifikacji do dziedziczenia z ustawy gospodarstwa rolnego (wkładu gruntowego) zostaje pozbawiony prawa dziedziczenia w całości. Stan taki narusza istotę prawa, co pozostaje w rażącej sprzeczności z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Dziedziczenie odbywa się na zasadach ogólnych jedynie wówczas, gdy nie ma spadkobierców odpowiadających warunkom przewidzianym dla dziedziczenia gospodarstwa rolnego (wkładu gruntowego) z ustawy, bądź uprawnionymi są wyłącznie osoby trwale niezdolne do pracy (art. 1063 K.c.).

Także art. 23 Konstytucji R.P., który za podstawę ustroju rolnego państwa uznaje gospodarstwo rodzinne, przewiduje iż nie narusza to wynikającego z art. 21 Konstytucji prawa dziedziczenia. Przepis art. 21 Konstytucji musi być zaś rozumiany w sposób, jaki nadaje mu art. 64 Konstytucji, zawierający zasadę równej dla wszystkich ochrony prawa dziedziczenia (art. 64 ust. 2).

Powyższe normy konstytucyjne narusza też wspomniany już przepis art. 1066 K.c. z uwagi na to, że w stwierdzeniu nabycia spadku nakazuje wymieniać osobno spadkobierców dziedziczących z ustawy na zasadach ogólnych, a osobno tych, którzy dziedziczą gospodarstwo rolne (wkład gruntowy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej) i ich udziały w tym gospodarstwie.

W tej sytuacji także art. 1058 K.c, jak również art. 1086 K.c, przez to, że przewidują możliwość zróżnicowania ochrony prawa dziedziczenia według omówionych wyżej zasad, są sprzeczne z Konstytucją.

Sprzeczność z Konstytucją pozostałych zaskarżonych przepisów Kodeksu cywilnego, które stanowią: o dziedziczeniu zastępczym (art. 1060 i art. 1062 K.c), o ostatecznej możliwości dziedziczenia na zasadach ogólnych (art. 1063 K.c), o upoważnieniu Rady Ministrów do określenia warunków dziedziczenia ustawowego gospodarstw rolnych (art. 1064 K.c), o losach udziałów w spadku o składzie mieszanym (art. 1079 K.c), o odpowiedzialności za długi spadkowe związane z przedmiotem dziedziczenia (art. 1081 K.c.) i o ograniczeniach w możliwości otrzymania zachowku z gospodarstwa rolnego (art. 1082 k.c.) - jest jedynie

konsekwencją niezgodności z Konstytucją przepisów art. 1058, art. 1059, art. 1066, art. 1086 i art. 1087 K.c.

W tej sytuacji wnoszę, jak na wstępie.

/-/ Prof. dr Adam Zieliński